مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، سال سیزدهم، شمارهٔ ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹٤، شمارهٔ پیاپی ۲۵

نقش گردشگری در تحوّلات اقتصادی و اجتماعی روستاهای هدف استان گلستان

مهدی مودودی (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)
mododi_61@yahoo.com
خدیجه بوزرجمهری (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، نویسندهٔ مسؤول)
azar@um.ac.ir
حمید شایان (استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران)
shayan34@um.ac.ir
محمود ضیایی (دانشیار مدیریت جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبایی. تهران، ایران)
mdziaee@atu.ac.ir
صص ۲۸-۱

چکیده

اهداف: با توجّه به ناکامی برنامه‌های توسعهٔ روستایی و رونـد روزافـزون تخلیّـهٔ جمعیّـت روستایی، گردشگری روستایی به‌عنوان رویکردی مکمّل در کنار سایر فعالیّت‌های اقتصادی مطرح شده است. گردشگری آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی به همراه دارد. هـدف مقالـه، بررسی نقش گردشگری در تغییرات اقتصادی و اجتماعی روستاهای نمونه است.

روش: روش تحقیق، توصیفی و تحلیلی با استفاده از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای اسـت. حجم نمونهٔ تحقیق، ۳۸٤ سرپرست خانوار روسـتاهای هـدف گردشـگری اسـتان گلسـتان است. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نـرم‌افزارهـای آمـاری و آزمـون‌هـای کـی دو، فیشر، کروسکال والیس و آزمون تی تجزیه و تحلیل شدند.

یافته‌ها/ نتایج: یافته‌ها بیانگر نقش متوسّط به بالای گردشگری در ایجاد اشتغال با میانگین (۲/۷۷)، افزایش درآمد (۲/۸۹) و بهبود وضعیّت جاده (۳/۵) و توسعهٔ سرمایه‌گذاری (۳/۵) در روستاهای هدف است. رونق گردشگری منجر به تغییر ترکیب شغلی از کشـاورزی بـه خدمات و صنعت شده است، به طوری که در قبل از انتخاب روستا به‌عنوان هدف شاغلین بخش‌های کشاورزی، خدمات و صنعت به ترتیب ۵۱، ۱۰/۹ و ۱۵/٦ درصد بوده است کـه در بعد از انتخاب به ٢٦/٣٦ و ۲۲/٤ درصد رسیده اسـت. وجـود تفـاوت‌هـا در دو مقطـع

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۹/۲۹ تاریخ تصویب: ۱۳۹۲/٦/۱۸

زمانی به وسیلهٔ آزمون تی زوجی نیز به اثبات رسیده است. همچنین گردشگری باعث افزایش تعامل با میانگین (۳/۵٦)، آگاهی (۳/۵۱) و مشارکت (۳/٤) شده است. افزایش میزان حضور زنان در فعالیّت‌های اقتصادی و اجتماعی(۳/۵۱) از اثرات فرهنگی گردشگری بوده است. براساس رویکرد تفکیکی، شاغلین بخش‌های خدمات و صنعت، نقش گردشگری را در ایجاد تحوّلات اقتصادی و اجتماعی مثبت‌تر از سایر گروه‌های شغلی ارزیابی کرده‌اند که بر اساس آزمون تحلیل واریانس f در سطح بالایی از درجهٔ اطمینان به اثبات رسیده است.

کلیدواژه‌ها: گردشگری روستایی، اثرات اقتصادی و اجتماعی، رویکرد تفکیکی، روستاهای هدف گردشگری، استان گلستان.

۱. مقدمه

با وجود تلاش‌های فراوان نیم قرن اخیر در راستای کاهش فقر روستایی با توسّل به رویکردهای متفاوت، ماهیّت فقر روستایی تغییر نکرده است و تلاش های بسیاری برای یافتن رویکردهای مؤثر برای توسعهٔ روستایی انجام گرفته است (احمدی، ۱۳۸۹، ص. ۲۸) که همه سعی بر احیای جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی جوامع روستایی دارند. در سال‌های اخیر با توجّه به نقش گردشگری در فقرزدایی (اردستانی، ۱۳۸۱، ص. ۱۳۵) از آن به‌عنوان عاملی مهم در تحوّل و توسعهٔ نواحی روستایی یاد می‌شود (بدری، مطیعی لنگرودی، سلمانی و فیروزجایی، ۱۳۸۸، ص. ١٤). و چون گردشگری در مقایسه با سایر بخش‌های اقتصادی مزایای بسیاری دارد (جمعه‌پور و احمدی، ۱۳۹۰، ص. ۳٤) از آن به‌عنوان نوش‌داروی اقتصادی، بالابرندهٔ قابلیت زیست در نواحی دورافتاده، محرّک تجدید حیات سکونت‌گاه‌ها، بهبوددهندهٔ شرایط زندگی جوامع روستایی (افتخاری، مهدوی و پورطاهری، ۱۳۸۹، ص. ۳) و کاتالیزوری برای بازسازی و توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد می‌شود (علیقلی فیروزجایی، بدری، و فرجی سبکبار، ۱۳۸٦، صص. ٤-۳). توسعهٔ گردشگری روستایی در بیشتر کشورهای اروپایی به‌عنوان فعالیّتی مکمّل برای جوامع روستایی مطرح شده است (کانووز، مونتسرات و آسنسیون[1]، ۲۰۰٤، ص. ۱) و در غالب کشورهای در حال

1. Canoves و Montserrat& Asuncion

توسعهٔ جهان نیز اهمیّت قابل ملاحظه‌ای یافته است (بارن[1]، ۲۰۱۱، ص. ۱٤۳۸). رونق و توسعهٔ گردشگری منجر به ایجاد مشاغل کوچک در روستاها شده و به افزایش مشارکت، حضور بیشتر زنان روستایی و کاهش فقر روستایی کمک می‌کند (زآو[2]، ۲۰۰۹، ص. ۳٦). به همین اعتبار، بانک جهانی نیز با توجّه به نقش مهمّ گردشگری در کاهش فقر روستایی و درگیر کردن قشر بالقوّهٔ توانمند جامعهٔ روستایی (زنان)، از سال ۲۰۰۰ حمایت‌های خود را از فعالیّت‌های این بخش افزایش داده است (زآو، ۲۰۰۹، ص. ۱). زیرا بدون تردید رونق گردشگری، می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای توسعهٔ روستاهای مناطق دورافتاده و نیز مکمّلی برای فعالیّت‌های اقتصادی و کشاورزی آنان قلمداد شود (مک دونالد و لی[3]، ۲۰۰۳، ص. ۳۰۷). با وجود نقش گردشگری در تحوّلات اقتصادی و اجتماعی، درک این اثرات در میان افراد و مناطق مختلف روستایی، متفاوت است.

تحقیق حاضر درصدد ارزیابی اثرات مختلف گردشگری روستایی در یکی از مناطق مهم هدف گردشگری کشور است. این محدودهٔ گسترده یعنی مناطق روستایی استان گلستان با جاذبه‌های متعدّد طبیعی، تاریخی و فرهنگی به همراه آب و هوای مناسب به واسطهٔ استقرار در ارتفاعات شمالی، امکانات مناسبی برای جذب گردشگر به خصوص در فصل تابستان فراهم کرده است و در این مقاله سعی شده است ضمن معرّفی جاذبه‌های فوق، اثرات اقتصادی اجتماعی توسعهٔ گردشگری از دید ساکنان و بر اساس رویکرد تفکیکی بررسی و ارزیابی شود.

۲. مبانی نظری

امروزه گردشگری روستایی به‌عنوان یکی از شناخته‌شده‌ترین اشکال گردشگری در سطح کشورهای مختلف به شمار می‌آید (خوشرو، ۱۳۸۸، ص. ٤). مک دونالد به نقل از برام ول[4]، گردشگری روستایی را مجموع فعالیّت‌ها در مزارع و طبیعت شامل ماجراجویی، ورزش، سلامت، آموزش، هنر و میراث می‌داند (مک دونالد و لی، ۲۰۰۳، ص. ۳۰۸). رضوانی به نقل از دانت[5]،

---

1. Baoren
2. Zhao
3. MacDonald & Lee
4. Bram vell
5. Dant

گردشگری روستایی را رهایی از زندگی شهری برای بهره‌گیری از مواهب طبیعی و برخورداری از جاذبه‌های طبیعی تعریف کرده است. هم‌چنین اپرمن[1]، گردشگری روستایی را در ارتباط تنگاتنگ با گردشگری مزرعه و نهادینه کردن ارزش کشاورزی در جامعهٔ روستایی می‌داند. از دیدگاه وسیع‌تر می‌توان گردشگری روستایی را در برگیرندهٔ دامنه‌ای از فعالیّت‌ها و خدمات مربوط به تفریح و آرامش گردشگران دانست که به وسیلهٔ کشاورزان و مردم روستایی برای جذب گردشگران به مناطق خود به منظور کسب درآمد صورت می‌گیرد (رضوانی، ۱۳۸۷، ص. ۲۷). در نهایت می‌توان گردشگری روستایی را فعالیّتی دانست که درآمد اضافی برای کسانی فراهم می‌کند که شغل اصلی آن‌ها در حوزهٔ کشاورزی و صنعت است (سازبو[2]، ۲۰۰۵، ص. ۱۸). رشد سریع گردشگری بعد از جنگ جهانی دوم، آن را به یکی از بخش‌های مهم اقتصادی جهان تبدیل کرده است و گردشگری روستایی به‌عنوان جزیی برجسته از صنعت توریسم در سال‌های اخیر به سرعت در حال رشد و گسترش است (منشی‌زاده، ١٣٨٤، ص. ١٦٦). بنابراین نقش عمده‌ای در توانمندسازی مردم محلّی و تنوّع‌بخشی به فعالیّت‌های اقتصادی و نیز خلق فرصت‌های جدید شغلی در ارتباط تنگاتنگ با سایر بخش‌های اقتصادی دارد (خانی، وسمه جانی و قنبری‌نسب، ۱۳۸۸، ص. ۵۲). از این رو در سال‌های اخیر به دلایل مختلف اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی، گردشگری به‌عنوان ابزاری برای افزایش توسعهٔ نواحی روستایی که از لحاظ اقتصادی و اجتماعی در تنگنا و انزوا هستند، مورد توجّه است (پیلار، آلبالدجو، ترسا و دیاز[3]، ۲۰۰۵، ص. ۹۵۱). گردشگری یکی از سریع‌ترین راه-های بازگشت سرمایه است و بالاترین ضریب انباشت را دارد (سرلک، ۱۳۸۰، ص. ٢٤١). بنابراین از گردشگری به‌عنوان ابزاری برای تحرّک اقتصادهای بحرانی و تقویت فعالیّت‌های توسعه‌ای از طریق ایجاد مشاغل و درآمد، یاد می‌شود (ابی[4] و جئوفری[5]، ٢٠٠٦، ص. ١٦٠). تنوّع در فعالیّت‌های اقتصادی و منابع موجود، انتقال درآمد از حوزهٔ پس‌انداز به سرمایه‌گذاری (زاهدی،

1. Operman
2. Szabo
3. pilar,, Albaladejo , Teresa & Diaz
4. Abby
5. Geoffrey

۱۳۸۵، ص. ٤۳). ایجاد بازارهای جدید توسّط محصولات جدید (ارورا[1]، ۲۰۰۸، ص. ۳۰) از موارد دیگر در این حوزه است.

از جمله اثرات گردشگری بر فضاهای روستایی، کاهش وابستگی از صنعت، ماهی‌گیری، کشاورزی و سایر صنایع وابسته به منابع طبیعی است (دونالد و واندانا[2]، ۲۰۰٤، ص. ٦۲۷). توسعهٔ سایر بخش‌های اقتصادی، فروش محصولات کشاورزی به گردشگران و تشکیل و توزیع متعادل سرمایه‌های عمومی در جوامع روستایی از اثرات گردشگری به شمار می‌روند. همچنین، گردشگری موجب توسعهٔ سرمایه‌گذاری‌های زیرساختی و بهبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل می‌شود (کرگ[3]، ۲۰۰٦، صص. ۱۲–٦).

گردشگری ممکن است موجب ایجاد نارسایی‌هایی در حوزهٔ اقتصاد نقاط روستایی شود که عبارت‌اند از: افزایش نرخ مواد غذایی و زمین، ایجاد شکاف بین جوامع روستایی بر اثر توزیع نامتعادل درآمد (شهیدی، اردستانی و گودرزی ، ۱۳۸۸، ص. ۳). توزیع نامتعادل اشتغال (ارورا، ۲۰۰۸، ص. ۳۰). برگشت کم سرمایه، فصلی بودن مشاغل، جابه‌جایی در اشتغال افراد بومی و منسوخ شدن برخی فعالیّت‌ها مانند کشاورزی و ماهی‌گیری (فیروز جایی، ۱۳۸٦، صص. ٤–۳). محرومیّت از برخی مزایای رفاهی برای جامعهٔ میزبان، فشار تقاضا برای منابع کمیاب، وابستگی بیش از اندازهٔ نواحی میزبان به گردشگری (رضوانی و صفایی، ۱۳۸٤، ص. ۱۱۱). افزایش قیمت کالا و خدمات، افزایش قیمت زمین و مسکن، افزایش هزینه‌های زندگی و امکان صدور منافع توسّط صاحبان غیر محلّی (کرگ، ۲۰۰٦، ص. ۱۲–٦).

رابطهٔ بین گردشگری و فرهنگ، صرفا در نقش فرهنگ به‌عنوان کانون اصلی توجّه گردشگر خلاصه نمی‌شود، بلکه طیف وسیعی از اثرات فرهنگی– اجتماعی ناشی از تماس میان میزبان و بازدیده‌کننده را در بر می‌گیرد. با توجّه به تفاوت‌های فرهنگی بین گردشگران و جامعهٔ میزبان احتمال اینکه ارتباط این دو گروه منجر به نزدیکی و مشابهت بیشتر بین آنان شود، افزایش می‌یابد

1. Eruera
2. Donald & wandana
3. Kreag

(ویلیامز[1]، ۱۳۸۸، صص. ۱۶۱–۱۶۰). تعاملات ناشی از گردشگری از یک‌سو موجب افزایش اعتماد به نفس، بهبود کیفیت زندگی، گسترش تبادلات فرهنگی، حفاظت از وجههٔ فرهنگی جامعهٔ میزبان می‌شود (بیدختی، ۱۳۸۸، ص. ۱۷۳) و از سویی دیگر در حفظ و احیای صنایع دستی و آداب و رسوم جوامع روستایی موثر بوده و سبب افزایش خوداتکایی و توانمندی جوامع روستایی می‌شود، همچنین باعث ایجاد وسعت نظر مردم و احترام متقابل بین مردم با فرهنگ‌های متنوّع می‌شود (زاهدی، ۱۳۸۵، ص. ٤٩). در صورت توسعهٔ گردشگری می‌توان انتظار داشت که از تخریب و نابودی آثار تاریخی- فرهنگی جلوگیری به عمل آید (مدهوشی و ناصرپور، ۱۳۸۲، ص. ۲۹). گردشگری تبادل و دسترسی به اطّلاعات را تسهیل می‌کند. همچنین اثرات مثبت دیگری مانند افزایش سواد، بهداشت فردی و عمومی، افزایش تعامل با نواحی هم‌جوار را به همراه دارد (مهدوی حاجیلویی، قدیری معصوم و قهرمانی، ۱۳۸۷، ص. ۱).

نقش گردشگری در تبادل فرهنگی، حفظ هویّت فرهنگی جامعهٔ میزبان و ارتقاء سطح آگاهی‌ها و فرهنگ عمومی جامعهٔ میزبان انکارناپذیر است (کرگ، ۲۰۰٦، صص. ۱۲-٦). همچنین گردشگری به واسطهٔ ایجاد جریانات مالی به سوی روستاها (جوان و سقایی، ۱۳۸۳، ص. ۱۰۳) موجب جمعیّت‌یابی نواحی روستایی می‌شود (بدری، مطیعی لنگرودی، سلمانی، علیقلی فیروزجایی، ۱۳۸۸، ص. ۱٦). علاوه بر موارد یادشده نقش گردشگری در بهبود عدالت بین مردان و زنان از جهت دست‌یابی به فرصت‌های شغلی و افزایش حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی، توسعهٔ روابط فکری، فرهنگی و اجتماعی جامعهٔ میزبان و مهمان و شناخت مردم از فرهنگ و تمدّن کشورهای دیگر، مشهود است (خانی، وسمه‌جانی و قنبری‌نسب، ۱۳۸۸، ص. ٥).

گردشگری با درگیر کردن مردم در تصمیم‌گیری‌های عمومی مبتنی بر فعالیّت‌های اقتصادی و از طریق تقسیم کار و خوداشتغالی نقش مهمّی در مشارکت مردم محلّی ایفا می‌کند (زآو، ۲۰۰۹، ص. ۲۰). بدون مشارکت جوامع، دست‌یابی به توسعهٔ گردشگری ممکن نخواهد بود. مشارکت گستردهٔ ذی‌نفعان در تصمیم‌گیری‌ها منجر به ترویج عدالت اجتماعی، افزایش توانمندی و افزایش

1. Williams

ظرفیّت‌های محلّی خواهد شد (عارف، ۲۰۱۱، ص. ۱). اهمیّت مشارکت در گردشگری از دو جهت مورد توجّه است. اوّل این‌که مشارکت به‌عنوان کارکردی از کارکردهای گوناگون گردشگری است و دوم مشارکت بستر توسعهٔ گردشگری است. توسعهٔ گردشگری با درگیر کردن جوامع محلّی در فرایند اجرا و بهره‌برداری منجر به ایجاد انگیزه برای مشارکت در ادارهٔ امور و ارتقاء سطح آگاهی‌ها و بینش اجتماعی و پیشرفت فرهنگ عمومی می‌شود (رضوانی، ۱۳۷٤، ص. ٤۵). در نهایت گردشگری باعث تقویت همبستگی جامعه روستایی شده و تصویری مطلوب از نواحی روستایی را به گردشگران القاء خواهد کرد.

۲. ۱. رویکردهای ارزیابی اثرات گردشگری

علی‌رغم اثرات گردشگری در ابعاد اقتصادی و اجتماعی، میزان درک این اثرات میان ساکنین متفاوت است. به طور کلّی درک اثرات گردشگری در قالب نظریات متفاوتی قابل تبیین است.

۲. ۱. ۱. تئوری مبادلهٔ اجتماعی[1]

تئوری مبادلهٔ اجتماعی یک چهارچوب زیربنایی برای همهٔ روش‌ها و رویکردها محسوب می‌شود که مبتنی بر ارزیابی جامعهٔ میزبان از هزینه و منافع مورد انتظار از گردشگری است. در واقع این‌که ساکنان محلّی مجموعهٔ هزینه ها و منافع حاصل از گردشگری را چگونه ارزیابی می‌کنند، بر نحوهٔ نگرش آن‌ها تأثیرگذار خواهد بود. در واقع این تئوری مبتنی بر ارزیابی جامعه از آثار مثبت و منفی گردشگری است (مک جی و اندریک[2]، ۲۰۰٤، ص. ۱۳۱).

۲. ۱. ۲. نظریهٔ چرخهٔ حیات گردشگری[3]

روند توسعهٔ گردشگری روستایی در نقاط و مقصدهای گردشگری تابع روندها و فرایندهای خاصّی است. در این باب، نظریات متفاوتی وجود دارد.

چرخهٔ عمر به طور خلاصه نظریه‌ای است که در آن این‌گونه تصوّر می‌شود که میزان فروش یک محصول جدید به آرامی رشد و پس از آن رشد سریعی تجربه می‌کند تا جایی که به ثبات و به افول می‌رسد.

1. Social Exchange Theory
2. McGehee & Anderek
3. Tourism Life Cycle

در این نظریه، ارزیابی در بستر زمان صورت می‌گیرد و نحوهٔ نگرش جامعهٔ میزبان تابع روند تغییرات و توسعهٔ گردشگری است (کیم، ۲۰۰۹، ص. ۳۹).

میان مراحل چرخهٔ حیات گردشگری و تأثیرات گردشگری بر جامعهٔ میزبان رابطهٔ مستقیم وجود دارد. به این ترتیب که در مرحلهٔ اوّل توسعهٔ گردشگری، معمولا مقدار زیادی از آرزوها و اشتیاق ساکنان به خاطر فواید اقتصادی ادراک شده برآورده می‌شود و با گسترش گردشگری به علّت بروز تغییرات ناخوشایند، درک و تصوّر مردم از اثرات گردشگری به تدریج منفی می‌شود در موارد فوق فرض نگرش‌های مثبت مبتنی بر رعایت ظرفیّت تحمّل است (علیقلی فیروزجایی، بدری و فرجی سبکبار ، ۱۳۸٦، ص. ۵). این نظریه به وسیلهٔ شاخص رنجش داکسی[1] مدل چرخهٔ عمر باتلر[2] سنجیده می‌شود (واندانا، جرج و دونالد[3]، ۲۰۰۹، ص. ٦۵).

۲. ۱. ۳. شاخص رنجش داکسی

بر اساس این شاخص روند توسعهٔ گردشگری در مناطق گردشگری شامل چهار مرحله است. در ابتدا حضور گردشگر منجر به خشنودی ساکنان محلّی می‌شود و با گذر زمان به بی‌تفاوتی و رنجش جامعهٔ میزبان می‌انجامد. در صورت عدم رعایت ظرفیّت‌های اجتماعی و طبیعی و عدم بازنگری در برنامه‌ریزی‌ها در جهت کاهش اثرات سوء، به مرحلهٔ خصومت می‌رسد که در این مرحله برنامه‌ریزی‌ها حالت درمانی پیدا می‌کنند (مسیون[4]، ۱۳۸۷، ص. ۳۹).

۲. ۱. ٤. چرخهٔ عمر باتلر

چرخهٔ عمر باتلر شامل هفت مرحلهٔ اکتشاف، مشارکت، توسعه، تثبیت، رکود، نزول و احیا است. بر اساس این نظریه هر نقطهٔ گردشگری در ابتدا با تعداد کم گردشگر و نبود زیرساخت‌های مناسب مواجه است سپس همزمان با توسعهٔ زیرساخت‌ها و افزایش گردشگر مواجه می‌شود تا جایی که به علّت اشباع، به مرحلهٔ رکود و نزول می‌رسد سپس با اجرای و عملیاتی کردن برنامه-های جدید و جایگزینی جاذبه‌های جدید، احیا می‌شود (واندانا، جرج و دونالد ۲۰۰۹، ص. ٦۵).

---

1. doxy index
2. butler
3. wandana , George& Donald
4. meesion

۲. ۱. ۵. رویکرد تفکیکی

براساس رویکرد تفکیکی[1]، تفاوت در درک اثرات و یا نوع نگاه به گردشگری، تابع میزان حضور افراد در مشاغل مرتبط با گردشگری است. در واقع تجزیه و تحلیل اثرگذاری گردشگری بر ساکنان روستایی در قالب رویکرد تفکیکی قابل تبیین است. به این معنی کسانی که در راستای نیازهای گردشگران فعالیّت می‌کنند، نگرش مثبت‌تری به گردشگری دارند. اساسا فعّالان بخش تجاری و خدماتی در مقایسه با ساکنان و مسؤولان بخش عمومی، نگرش مثبت تری به گردشگران دارند و از آن حمایت می‌کنند (علیقلی فیروزجایی، قدمی، رمضان‌زاده لسبویی، ۱۳۸۹، ص. ۳۷). بنابراین با افزایش تأثیرات مثبت گردشگری، نگرش مردم محلّی به این فعالیّت در جهت مثبت دگرگون شده و در نهایت باعث درگیر شدن شدن بیشتر آن‌ها در فعالیّت‌های گردشگری خواهد شد.

بدیهی است که توسعهٔ گردشگری همواره وابسته به جاذبه‌های طبیعی و فرهنگی است و وجود خدمات رفاهی بر روند توسعهٔ گردشگری می‌افزاید. از این رو در این تحقیق نقش گردشگری روستایی همراه با جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی روستاهای هدف گردشگری به‌عنوان متغیر مستقل شناسایی و مطالعه شده است و اثرات گردشگری، حوزه‌ای پربار برای تحقیقات در میان طیفی از دانشمندان علوم اقتصادی بوده است که غالبا به نقش گردشگری در مقام یک نوش‌دارو برای حل تمام مشکلات اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی اشاره شده است (هال و پیج[2]، ۲۰۰۹، ص. ۱۳). زیرا اعتقاد بر آن است که صنعت گردشگری با اتّکا به ویژگی‌ها و تأثیرات اقتصادی خود می‌تواند به گونه‌ای کاملا مؤثر در تحرّک و پویایی بخش‌های مختلف اقتصادی جوامع محلّی نقش عمده‌ای ایفا کند که در نهایت به توسعهٔ نواحی روستایی کم‌رشد کمک کند (شاو و ویلیامسون[3]، ۲۰۱۱، ص. ۳۱). گردشگری علاوه بر مزایای اقتصادی و اشتغال‌زایی، تأثیرات اجتماعی و فرهنگی بسیاری نیز در بر دارد (هزارجریبی و نجفی، ۱۳۸۹، ص. ٥٤) که شامل نگه-داشت جمعیّت، ارتقاء آگاهی‌ها، افزایش روحیهٔ اعتماد به نفس و مشارکت، ایجاد انسجام و

1. Segmentation Approach
2. hall& page
3. Shaw & Williamson

همبستگی و تداوم سنّت‌های فرهنگی است. بنابر مبانی نظری فوق، اثرات اقتصادی، اجتماعی فرهنگی گردشگری روستایی به‌عنوان متغیرهای وابستهٔ تحقیق، از دید ساکنین مورد بررسی قرار گرفته است؛ زیرا نگرش آنان به اثرات گردشگری تابع عواملی مانند مدت زمان توسعهٔ گردشگری، هزینه‌ها و منافع ایجاد شده برای ساکنان، سطح توسعهٔ مقصد گردشگری و همچنین براساس نزدیک بودن به منابع درآمدی گردشگری، متفاوت است؛ بنابراین طبق رویکرد تفکیکی، اثرات گردشگری با توجّه به مشاغل جامعهٔ میزبان، احتمالا متفاوت خواهد بود که موضوع اصلی این پژوهش است.

برای سنجش اثرات گردشگری در بعد اجتماعی از ۹ متغیر مهاجرت، تعامل، آگاهی، انسجام اجتماعی، پیوستگی فرهنگی، مشارکت و اعتماد اجتماعی، حضور زنان در جامعه و امنیّت و برای ارزیابی بعد اقتصادی از ۳ متغیر اشتغال و درآمد، کیفیت زیرساخت و حمل‌ونقل و توسعهٔ سرمایه-گذاری استفاده شده است و برای هریک از متغیرهای فوق، شاخص‌هایی معیّن شده که فهرست آن‌ها در جداول بخش یافته‌های تحقیق آمده است.

۳. روش‌شناسی

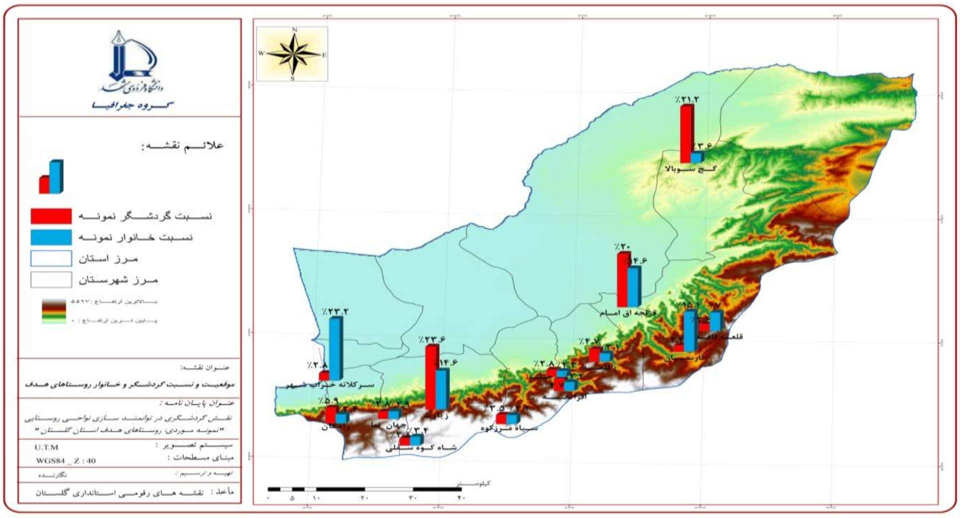
روش تحقیق این مقاله از نوع توصیفی_ تحلیلی و روش جمع‌آوری اطّلاعات به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. در روش میدانی اطّلاعات لازم از سرپرستان خانوارهای نمونه جمع‌آوری شده است. جامعهٔ آماری تحقیق، شامل۱۳ روستای هدف گردشگری منتخب سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان است. با توجّه به اینکه حجم نمونه براساس فرمول کوکران در برخی روستاها کمتر از ۵ مورد بود، اقدام به نمونه‌گیری به وسیلهٔ فرمول n0 شد که حجم نمونه به ۳۸٤ سرپرست خانوار رسید. پرسش‌نامهٔ محقق‌ساخته برای جمع‌آوری اطّلاعات میدانی در مقیاس طیف لیکرت طراحی شد که در آن گویه‌های منفی، به صورت معکوس مدّ نظر قرار گرفت. با توجّه به اینکه پرسش‌نامه بر اساس طیف لیکرت طراحی شده است، اگر در گویه‌های منفی پاسخ دهنده بالاترین سطح را انتخاب کرده باشد، عدد واردشده در نرم‌افزار پایین‌ترین سطح است و به ترتیب در تمام سطوح اجرا شده است. برای سنجش روایی پرسش‌نامهٔ تحقیق، علاوه بر ملاحظهٔ مقاله‌ها و

تحقیقات داخلی و خارجی مشابه، نظر اساتید راهنما در انتخاب شاخص‌ها ملاک تحقیق قرار گرفته است. برای سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که در بعد اقتصادی ۰/۸۶، بعد اجتماعی و فرهنگی ۰/۷۹ و ضریب آلفای کل ۰/۸۸ درصد برآورد شده است. اطّلاعات جمع‌آوری‌شده با استفاده از نرم‌افزارهای spss وexcel و روش‌های آماری کی دو، آزمون‌های مقایسهٔ تفاوت میانگین رتبهٔ یومن‌ویتنی و آزمون کروسکال والیس تجزیه وتحلیل شد. (جدول ۱) و (شکل ۱) تعداد خانوارها و حجم نمونه در روستاهای مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول ۱- تعداد خانوار و حجم نمونهٔ روستاهای مورد مطالعه

مأخذ: فرهنگ آبادی‌های، ۱۳۸۵

نام روستا	فارسیان	قزلجه	افراتخته	سیاه مرزکوه	پاقلعه	گچ سو بالا	جهان نما	جینو	سرکلاته	رادکان	زیارت	شاه کوه سفلی	قلعه قافه پایین	جمع کل
تعداد خانوار	٤۹۱	٤۷۹	٦٦	۷٥	٦۱	۸۳	٤۳	۲۱	۷٦۹	۷٤	٤۷۸	۱۱۲	۲۳۳	۲۹۸٥
تعداد نمونه	٥۸	٥٦	۱۳	۱۳	۱۲	۱٤	۱۱	۹	۸۹	۱۳	٥٦	۱۳	۲۷	۳۸٤

شکل ۱- موقعیّت و نسبت گردشگر و خانوار روستاهای هدف گردشگری استان گلستان

مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۲

با توجّه به (شکل ۱) روستای گچ‌سو بیشترین نسبت گردشگر و روستای سرکلاته بیشترین نسبت خانوار به کلّ خانوارها و گردشگران را به خود اختصاص داده‌اند.

۳. ۱. معرّفی جامعهٔ نمونه و جاذبه‌های گردشگری روستاهای هدف استان

استان گلستان به واسطهٔ استقرار در سواحل جنوبی دریای خزر و دامنهٔ شمالی ارتفاعات البرز از شرایط آب و هوایی مناسبی برخوردار است. همچنین به دلیل استقرار در مسیر دسترسی استان‌های مازندران و گیلان به شرق کشور به ویژه استان خراسان رضوی، سالانه تعداد زیادی گردشگر از این استان دیدن می‌کنند. در این راستا معاونت گردشگری سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری در اواسط دههٔ هفتاد شمسی اقدام به شناسایی روستاهای مستعد گردشگری کرده است که با تصویب کارگروه گردشگری استان، سیزده روستا که از جاذبه‌های فرهنگی، اجتماعی و محیطی مناسبی برخوردار بودند، به‌عنوان روستاهای هدف گردشگری معرّفی شدند. چنان‌که در (جدول ۲) یعنی جاذبه‌های گردشگری روستاهای هدف مشخص است، بیشترین تعداد خانوارهای روستاهای گردشگری منطقه به ترتیب در سرکلاته (۷٦۹)، فارسیان (٤۹۱) و قزلچه (٤۷۹) است، ولی بیشترین تعداد گردشگر متعلّق به روستاهای زیارت (۵۰۰۰۰)، گچ‌سو (٤۵۰۰۰) و قزلچه (۳۵۰۰۰) است. همچنین همهٔ روستاهای مورد مطالعه به استثنای جهان‌نما از جاذبه‌های طبیعی و تاریخی و فرهنگی برخوردارند. دسترسی به اکثر روستاها به جز سیاه مرزکوه و جهان‌نما از کیفیت مطلوبی برخوردار است و تقریبا امکانات و خدمات و زیرساخت‌های مورد نیاز گردشگران وجود دارد. دسترسی به آب شرب و فروشگاه مواد غذایی در همه‌جا وجود دارد، ولی رستوران از کمترین فراوانی در بین خدمات رفاهی برخوردار است. با توجّه به (جدول ۲) از بین روستاهای هدف، زیارت، قزلچه، پا قلعه و گچ‌سو دارای بیشترین امکانات رفاهی برای گردشگران هستند.

جدول ۲- مشخصات جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و فرهنگی روستاهای هدف گردشگری استان گلستان

مآخذ: مرکز آمارایران، ۱۳۸۵ و تحقیقات میدانی، ۱۳۹۲

روستا	تعداد خانوار	حجم نمونه	تعداد گردشگر	جاذبه های طبیعی	جاذبه های تاریخی
افراتخته	٦٦	۱۳	٤۰۰۰	جنگل‌های پهن برگ-جنگل سرخدار- کوه تکیانو- یخچال طبیعی، آبشار و غار	پیر افراتخته
پا قلعه	٦۱	۱۲	۸۰۰۰	منطقهٔ جامه شوران- چشمه‌های سرگل و چشمه پشمکی-جنگل‌های سوزنی برگ	قلعهٔ ماران -چاه-های گندم سوخته
جهان نما	٤۳	۱۱	۲۰۰۰	منطقهٔ حفاظت شده- چشم‌انداز زیبای ارتفاعات	-
چینو	۲۱	۹	۲۰۰۰	حاشیهٔ رودخانهٔ زرین گل- پوشش جنگلی اطراف روستا- آبشار چلم دره و کبود دره	تپهٔ مهدی شاه- حمام حوضی و مقبره پیر غلام
رادکان	۷٤	۱۳	۵۰۰۰	رودخانهٔ رادکان- جنگل‌های را، ممرز، ارتفاعات زیبای دراز نو معروف به بام استان	برج رادکان- سقاخانهٔ ابوالفضل
زیارت	٤۷۸	٥٦	۵۰۰۰۰	رودخانهٔ خاصه رود- آبشار خلی رود یا جول دره، آبشار دوقلوی انزوان- چشمهٔ آبگرم	زیارتگاه امامزاده عبدالله
سرکلاته	۷٦۹	۸۹	۲۰۰۰	رودخانهٔ دوآب و میرانلو همراه با درختان پهن برگ	شهر قدیمی تمیشه دوره ساسانی
سیاه مرزکوه	۷۵	۱۳	۲۲۰۰	دامنهٔ ارتفاعات شاهوار، زیست‌گاه حیات وحش استان. آبشار گنجو- یخچال طبیعی	گور باستانی- آتشکده
شاه کوه سفلی	۱۱۲	۱۳	۲۲۰۰	پوششش گیاهی زیبا و یخچال طبیعی	حمام تاریخی
فارسیان	٤۹۱	۵۸	۱۳۰۰	رودخانهٔ تیل آباد-پارک جنگلی فارسیان-چنار ۷۰۰ ساله	بافت باارزش بسیار زیبا
قزلچه آق امام	٤۷۹	٥٦	۳۵۰۰۰	رودخانه‌های تیل آباد و نوده - منظرهٔ اتراق عشایر	امامزاده محمّد بن زید
قلعه قافه	۲۳۳	۲۷	۱۵۰۰	رودخانه‌های چلیچای، چشمه گلو، بیرام و کوه‌های ماران و ذوالفقار و مراتع ماران کوه	معماری زیبای منازل مسکونی
گچ سو	۸۳	۱٤	٤۵۰۰۰	چشم‌انداز کویری با پوشش گیاهی و مرتعی زیبا	زیارتگاه پیامبر خالد نبی- گور باستانی
جمع	۲۹۸۵	۲۸٤	۱۵۹۷۰۰	-	-

٤. یافته‌های تحقیق

٤. ۱. یافته‌های توصیفی تحقیق

در این تحقیق، از ۳۸٤ سرپرست خانوار روستایی ساکن در روستاهای هدف استان پرسش‌گری شده و نظرات آنان در خصوص اثرات گردشگری ارزیابی شده است. میانگین سنّی آنان ٤۳/۳ سال به دست آمد. اکثریت آنان یعنی ۸۳/۵ درصد در گروه‌های سنّی ٤٤ـ۲۰ سال (۵۲ درصد) و ٦٤ـ٤۵ سال (۳۱/۵ درصد) قرار دارند. میانگین بعد خانوارها ٤/۳ نفر که روستای قلعه قافه با ۵/۵ و جهان‌نما با ۲/۷ نفر بیشترین و کمترین اندازهٔ بعد خانوار را داشته‌اند. از نظر میزان سواد، ۲/۱٦ درصد سرپرستان خانوارهای مورد بررسی بی‌سواد، ۲٦ درصد سواد ابتدایی، ۲۱ درصد راهنمایی، ۲۰/٦ درصد دیپلم و ۱٦/۲ درصد نیز تحصیلات بالاتر از دیپلم داشته‌اند. از نظر ساختار شغلی در سال‌های اخیر مشاغل مرتبط با توسعهٔ گردشگری مانند دفاتر املاک ساختمانی ایجاد شده (۱۱ دفتر) و تعداد زیادی از افراد حجم نمونه (۲۲ درصد) جذب این قبیل مشاغل شده‌اند. همچنین وجود ٤۵ اتاق اجاره‌ای، ۳۵ سوئیت و ۱۲۵ فروشگاه مواد غذایی بیانگر نقش گردشگری در توسعهٔ مشاغل خدماتی است.

به‌منظور شناخت اثرات توسعهٔ گردشگری بر مشاغل روستاییان، نوع شغل آنان قبل و بعد از انتخاب روستای هدف گردشگری بررسی و مشخّص شد که شغل ۱۹۷ نفر(۵۱درصد) آنان در قبل کشاورزی بوده و بعدا به ۳٦ درصد کاهش یافته ست. در مقابل شاغلین بخش خدمات (دولتی و خصوصی) نزدیک به دو برابر افزایش یافته و از ۲۳ درصد به ۱٤/٦ درصد رسیده - است. همچنین شاغلین بخش صنعت (شامل نجاری، شیشه‌بری، صنعت ساختمان و جوش-کاری) نیز افزایش یافته و از ۱۵/٦ درصد به ۲۲/٤ درصد رسیده است. این تغییرات یعنی کاهش درصد شاغلین بخش کشاورزی به نفع خدمات و صنعت در همهٔ روستاهای هدف مشاهده می‌شود (جدول ۳). جهت اثبات آماری این موضوع از آزمون تی زوجی استفاده شد و با توجّه به اینکه pvalue کوچکتر از a=0.05 است، بیانگر وجود تفاوت در بین جامعهٔ مورد

بررسی در دو دورهٔ زمانی است. بیشترین تغییر در روستای رادکان است که از ۸٤/٦ درصد بـه ۲۳/۱ درصد کاهش یافته و سپس روستای گچ‌سو قـرار دارد کـه تعـداد کشـاورزان آن از ۷۸/٦ درصد به ۲۸/٦ درصد رسیده است. مهمترین دلیل رونق بخش خـدمات در روسـتاهای اخیـر، بهبود نسبی جادهٔ منتهی به روستا و توسعهٔ تولیدات لبنی و صنایع دستی گلیم و قالیچـه عنـوان شده که مورد نیاز گردشگران بوده است.

همچنین بر اساس آزمون تی زوجی (جدول ۲) تفـاوت ترکیـب اشـتغال در روسـتاهای پـا قلعه، رادکان، زیارت، سرکلاته، قلعه قافه و گچ‌سو در دو دورهٔ مورد بررسی متفـاوت اسـت و ترکیب اشتغال به سمت خدمات (جدول۳) در حال حرکت است. در صورتی که در روستاهای دیگر علی‌رغم داشتن جاذبه‌های فراوان، به علّت نبود خـدمات رفـاهی و دسترسـی مناسـب و تعداد کم گردشگر، گردشگری منجر به تغییرات ترکیب اشتغال در این روستاها نشده است.

جدول ۳- شغل سرپرستان خانوارهای نمونه قبل و بعد از انتخاب روستای هدف گردشگری

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

مشاغل		قبل		بعد	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد
کشاورزی		۱۹۷	۵۱/۳	۱۳۸	۳۵/۹
خدمات	دولتی	٤۷	۱۲/۲	٦۰	۱۵/٦
	خصوصی	٤۲	۱۰/۹	۱۰۰	۲٦
صنعت		٦۰	۱۵/٦	۸٦	۲۲/٤
بیکار		۳۸	۹/۹	۰	۰
کل		۳۸٤	۱۰۰/۰	۳۸٤	۰

جدول ٤- مقایسهٔ شغل سرپرستان خانوارهای نمونه قبل و بعد از انتخاب روستای هدف گردشگری به تفکیک روستا

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ١٣٩٢

روس	کشاورزی				خدمات								صنعت			
					دولتی				خصوصی							
	قبل		بعد		قبل		بعد		قبل		بعد		قبل		بعد	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
افراتخته	٦	٤٦/٢	٥	٣٨/٥	١	٧/٧	٢	١٥/٤٤	٢	١٥/٤	١	٧/٧	٣	٢٣/١	٥	٣٨/٥
باقلعه	٨	٥٦/٧	٥	٤١/٧	١	٨/٣	١	٨/٣	٠	٠	١	٨/٣	١	٨/٣	٥	٤١/٧
جهان‌نما	٠	٠	٠	٠	١١	١٠٠	١١	١٠٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠	٠
چینو	٤	٤٤/٤	٣	٣٣/٣	٥	٥٥/٦	٥	٥٥/٦	٠	٠	١	١١/١	٠	٠	٠	٠
رادکان	١١	٨٤/٦	٣	٢٣/١	٢	١٥/٤	٥	٥٥/٦	٠	٠	٥	٣٨/٥	٠	٠	٠	٠
زیارت	٢١	٣٧/٥	١٢	٢١/٤	٣	٥/٤	٥	٨/٩	٢	٣/٦	١٨	٣٢/١	٧	١٢/٥	٢١	٣٧/٥
سرکلاته	٢٥	٢٨/١	٤٨	٥٣/٩	٨	٩/٠	٩	١٠/١	٧	٧/٩	١٩	٢١/٣	٩	١٠/١	١٣	١٤/٦
سیاه‌مرز کوه	٣	٢٣/١	٣	٢٣/١	١	٧/٧	٤	٣٠/٨	٩	٦٩/٢	٦	٤٦/٢	٠	٠	٠	٠
شاهکوه سفلی	٩	٦٩/٢	٩	٦٩/٢	٠	٠	٠	٠	٢	١٥/٤	٤	٣٠/٨	١	٧/٧	٠	٠
فارسیان	٣٧	٤٦/٦	١٦	٢٧/٦	٣	٥/٢	٥	٨/٦	٦	١٠/٣	٩	١٥/٥	١٩	٣٢/٨	٢٨	٤٨/٣
قزلچه	١٨	٣٢/١	١٤	٢٥/٠	١١	١٩/٦	١١	١٩/٦	١١	١٩/٦	١٧	٣٠/٤	١٦	٢٨/٦	١٤	٢٥/٠
قلعه	٢٠	٧٤/١	١٥	٥٥/٦	٠	٠	٢	١٤/٣	٢	٧/٤	١٢	٤٤/٤	٢	٧/٤	٠	٠
گچ‌سو	١١	٧٨/٦	٤	٢٨/٦	١	٧/١	٢	١٤/٣	١	٧/١	٨	٥٧/١	١	٧/١	٠	٠

٤. ٢. یافته‌های تحلیلی

٤. ٢. ١. ارزیابی اثرات اقتصادی گردشگری روستایی

در (جدول ٥) نظرات سرپرستان حجم نمونه در خصوص شاخص‌های اقتصادی با استفاده از آزمون کای‌سکوئر نشان می‌هد که تأثیرگردشگری در ایجاد اشغال، افزایش درآمد، بهبود وضعیّت اقتصادی مردم و کاهش فقر در سطح بالا ارزیابی شده و سطح معناداری مثبت (٠/٠٠٠) است، ولی فروش محصولات کشاورزی و رونق صنایع دستی متوسّط ارزیابی شده است. به جهت اینکه برخی از میانگین‌های محاسبه‌شده در سطح پایین هستند، برای مقایسه با میانهٔ نظری (٣)، آزمون تی نیز انجام گرفته و نتایج در (جدول ٦) آمده‌است. علی‌رغم این‌که برخی از میانگین‌ها کمتر از میانگین نظری هستند، ولی به جز شاخص «ایجاداشتغال» که با میانگین نظری دارای تفاوت معنی‌داری است، بقیه تفاوتی نداشته؛ بنابراین تأثیرات گردشگری این شاخص‌ها متوسّط و بالا ارزیابی شده است. همچنین طبق (جدول ٥)، نقش گردشگری در بهبود کیفیت حمل‌ونقل و توسعهٔ سرمایه‌گذاری‌ها با اطمینان ٩٩ درصد و در سطح بسیار بالایی ارزیابی

شده است. وجود ۱۱۵ تاکسی در روستاهای هدف، آسفالت جادهٔ روستاهای افراخته و چینو و زیرسازی جادهٔ روستای گچ‌سو از اثرات رونق گردشگری عنوان شده‌است. از جدول فوق پیداست که میزان تمایل به سرمایه گذاری در بخش گردشگری بسیار بالا است. پروژهٔ احداث مهمان‌سرای روستای افراخته با بودجهٔ دهیاری، برنامهٔ احداث اتاق‌های اجاره‌ای در رادکان و گچ‌سو با تولیت سقاخانه و آرامگاه خالد نبی و نیز روند رو به رشد ایجاد سوئیت و اتاق‌های اجاره‌ای در روستای زیارت، از اثرات مثبت و البتّه افزایش قیمت زمین و کالا از جمله آثار منفی گردشگری عنوان شده است.

جدول ۵- آزمون اثرات اقتصادی گردشگری در روستاهای هدف با کای اسکوئر

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

متغیر	شاخص	میانگین	آماره کای اسکوار	سطح معنی‌داری
تنوّع اشتغال و افزایش درآمد	ایجاد اشتغال	۲/۷۷۰۸	۵۱/۵۷۳	۰/۰۰۰
	افزایش درآمد	۲/۸۹۳۲	۲۱/۹۱۱	۰/۰۰۰
	فروش محصولات کشاورزی	۲/۹٤٥۳	٥/۸۹٦	۰/۲۰۷
	رونق و احیای صنایع دستی	۲/۹۲۰۱	۹/٥۷۲	۰/۰٤۸
	بهبود وضعیّت مردم وکاهش فقر	۲/۹۱٤۱	۲۱/۷٥٥	۰/۰۰۰
توسعهٔ	بهبود حمل‌ونقل	۳/٤٥۳۱	۸۷/٥۱۰	۰/۰۰۰
	بهبود وضعیّت جاده روستا	۳/٥٦٥۱	۱۱۱/۲٦۰	۰/۰۰۰
توسعهٔ سرمایه-گذاری	ایجاد فرصت سرمایه‌گذاری	۳/۱۱۹۸	۱۷/۹۷۹	۰/۰۰۱
	افزایش تمایل به سرمایه‌گذاری در روستا	۳/٥۲٦۰	۷٦/۰۲٦	۰/۰۰۰
	تشویق خویشاوندان به سرمایه‌گذاری	۳/٦۰۱٦	۸٤/۱۲٥	۰/۰۰۰
	تمایل به اخذ وام جهت راه اندازی مشاغل گردشگری	۳/٥۸۸٥	۱۱۰/۹۲۲	۰/۰۰۰

جدول ٦- مقایسهٔ میانگین شاخص‌های اقتصادی آزمون t

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

	3 = میانه نظری				
شاخص‌ها	t	درجهٔ آزادی	سطح معنی‌داری	تفاوت میانگین	فاصلهٔ اطمینان
					پایین	بالا
ایجاد اشتغال	-۳/٤۰٦	۳۸۳	۰۰۱/	-/۲۲۹۱۷	-/۳٦۱٥-	-/۰۹٦۹
افزایش درآمد اهالی	-۱/٥٥٦	۳۸۳	۱۲۱/	-/۱۰٦۷۷	-/۲٤۱۷	۰۲۸۲/
فروش محصولات کشاورزی	-/۷٦۷	۳۸۳	٤٤٤/	-/۰٥٤٦۹	-/۱۹٤۹	۰۸٥٥/
رونق و احیای صنایع دستی	-۱/۰٦۱	۳۱۲	۲۹۸/	-/۰۷۹۸۷	-/۲۲۷۹	۰٦۸۲/
بهبود وضعیّت مردم وکاهش فقر	-۱/۲۲۳	۳۸۳	۲۲۲/	-/۰۸٥۹٤	-/۲۲٤۱	۰٥۲۲/

٤. ۲. ۲. ارزیابی اثرات اقتصادی گردشگری با رویکرد تفکیکی

جهت بررسی تفاوت درک اثرات گردشگری بـر اسـاس رویکـرد تفکیکـی، اقـدام بـه بررسـی میانگین هریک از شاخص‌ها با توجّه بـه گـروه‌هـای شـغلی شـد کـه در (جـدول ۷) تنظـیم شـده است.

جدول ۷- میانگین شاخص‌های اقتصادی برحسب گروه‌های شغلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

گروه های شغلی	ایجاد اشتغال	بهبود حمل و نقل	توسعهٔ سرمایه گذاری
کشاورزی	۲/۳۰٦٦	۳/۳۱۳۹	۲/۷٥۱۸
دولتی	۲/۳۰۰۰	۳/٥۸۳۳	۲/۷٥۰۰
خدمات	۳/۲٦۷۳	۳/٥۷٤۳	۳/٤٤٥٥
صنعت	۳/۲٥٥۸	۳/۹٤۱۹	۳/٥۸۱٤
کل	۲/۷۷۰۸	۳/٥٦٥۱	۳/۱۱۹۸

همانطور که در جدول فوق نشان داده شده است، میانگین گروه‌های خدمات و صنعت بـالاتر از سایر گروه‌های شغلی است. به طوری‌که میانگین شاغلین خدمات درشـاخص‌هـای ایجـاد اشـتغال، بهبود حمل‌ونقل و توسعهٔ سـرمایه گـذاری بـه ترتیـب (۳/۲٦ ، ۳/٥۷ و ۳/٤٤) و میـانگین شـاغلین صنعت در شاخص‌های فوق به ترتیب (۳/۲٥، ۳/۹٤ و ۳/٥۸) اسـت. جهـت اثبـات آمـاری تفـاوت میانگین‌ها از آزمون واریانس یـک‌طرفـه f اسـتفاده شـد کـه نتـایج آن در (جـدول ۸) تنظـیم شـده است.

با توجّه به اینکه pvalue=0/000 است، وجود تفاوت در میانگین شاخص‌هـای مـورد بررسـی بر حسب گروه‌های شغلی متفاوت است؛ بنابراین بر اسـاس رویکـرد تفکیکـی شـاغلین خـدمات و صنعت، نقش گردشگری را در بهبود شاخص‌های اقتصـادی مثبـت‌تـر از سـایر گـروه‌هـای شـغلی ارزیابی کرده‌اند.

جدول ۸- نتایج آزمون فیشر در ارتباط با نقش اقتصادی گردشگری بر حسب نوع شغل ساکنان

مأخذ: یافته‌های تحقیق،۱۳۹۲

Sig/	F	Mean Square	df	Sum of Squares		
۰/۰۰۰	۱۹/۲۹۷	۲۹/۳۱۸	۳	۸۷/۹۵۵	Between Groups	ایجاد اشتغال
		۱/۵۲۱	۳۸۰	۵۵۷/۸۷۸	Within Groups	
			۳۸۳	٦٦٥/۸۳۳	Total	
۰/۰۰۰	٦/٤۸۲	۱۱/۲۸۰	۳	۳۳/٤۸۱	Between Groups	بهبود حمل‌ونقل
		۱/۷٤۰	۳۸۰	٦٦۱/۳۱۵	Within Groups	
			۳۸۳	۱٥٦/٦۹٥	Total	
۰/۰۱٥	۳/٥٤٦	۷/۳٥۰	۳	۰۹٤/۲۲	Between Groups	توسعهٔ سرمایه‌گذاری
		۲/۰۷۳	۳۸۰	۷۸۷/٦۹۰	Within Groups	
			۳۸۳	۸۰۹/۷٤۰	Total	

٤. ۲. ۳. ارزیابی اثرات اجتماعی فرهنگی گردشگری

از نظر فرهنگی، گردشگری بزرگترین عامل انتقال شیوه‌های زنـدگی و رفتـار اجتمـاعی جوامـع است. گردشگرانی که به نقاط مختلف سفر می‌کنند، تحت تأثیر آداب، رسوم، معماری و سایر مـوارد مورد توجّه در جوامع میزبان قرار می‌گیرنـد و گـاهی از فرهنـگ جامعـهٔ میزبـان پیـروی مـی‌کننـد. گردشگری روستایی در عصر حاضر به واسطهٔ نمودهای بیشـتر زنـدگی سـنّتی نسـبت بـه زنـدگی شهری، از جاذبهٔ فراوانی برخوردار است. به خصوص برای مهـاجران شـهری کـه زمـانی سـاکن در روستاها بودند، باعث تحریک احساسات نوستالوژیک آنان می‌شود. همچنین تجربـه نشـان داده کـه گردشگر با حضور خود در مناطق روستایی فرصتی را بـرای سـاکنین فـراهم سـاخته تـا بتواننـد بـا فرهنگ‌های مختلف آشنا شوند. جهت بررسی میزان اثرگذاری گردشگری بر بعد اجتماعی فرهنگـی جامعهٔ میزبان، از هشت متغیر و برای هر کدام تعدادی شاخص به شرح (جـدول ۹) در نظـر گرفتـه شده و نظرات سرپرستان حجم نمونه ارزیابی و از آزمون کی‌دو جهت اثبـات آمـاری اسـتفاده شـده است. طبق جدول فوق، میانگین شاخص‌های متغیرهای تعامل، آگاهی، انسـجام اجتمـاعی و احیـای آداب و رسوم، پیوستگی فرهنگی، مشارکت و میزان حضور زنـان روسـتایی در جامعـه، بـالاتر از ۳ (میانهٔ نظری) است؛ بنـابراین نقـش گردشـگری در ایـن متغیـرهـا متوسّـط و بـالا اسـت. در مـورد متغیرهای امنیّت و مهاجرت، نقش گردشگری در ایجاد ناامنی با میانگین کمتر از ۳، بیانگر تـأثیر کـم

گردشگری در ایجاد ناامنی است. علی‌رغم تمایـل بـالای زنـدگی در روسـتا، نقـش گردشـگری در کاهش مهاجرت و بازگشت مهاجرین کم ارزیابی شده است و به نظـر مـی رسـد کـه بـا توجّـه بـه عوامل متعدّد مؤثر در مهاجرت، گردشگری به تنهایی نمی‌تواند باعث کاهش مهـاجرت شـود، البتّـه تمایل بالای زندگی در روستا ناشی از مسائل روانی و تعلّق خاطر به روستا نیـز مـی‌توانـد باشـد. در هر صورت با توجّه به سطح معنی‌داری شاخص‌های مورد بررسی که کمتر از ۰/۰۱ هستند، از نظـر آماری، موارد فوق در سطح اطمینان ۹۹ درصد مورد پذیرش قرار می‌گیرد.

٤. ۲. ٤. ارزیابی اثرات اجتماعی گردشگری با رویکرد تفکیکی

برای درک اثرات اجتماعی فرهنگی گردشگری در بـین سـاکنین بـا رویکـرد تفکیکـی، آزمـون کروسکال والیس انجام گرفته است، نتایج در (جدول ۹) نشان می‌دهد که در شـاخص‌هـای تعامـل، ارتقاء آگاهی و پیوستگی فرهنگی (آشنایی با سایر فرهنگ‌هـا) تفـاوت معنـی‌داری بـین گـروه‌هـای شغلی وجود دارد و نظرات همه یکسان نیست، به این معنی که شاغلین بخـش صـنعت بـا میـانگین رتبه‌ای ۲۲۳/۹ اثرات گردشگری را در افزایش تعامل، بالاتر از سایر گروه‌های شغلی بیـان کـرده‌انـد. همچنین شاغلین بخش صنعت و خدمات خصوصی با میانگین های ۲۱٤ و ۲۰۵، نقش گردشـگری را در ارتقاء آگاهی، بیشتر از دو گروه دیگر ارزیابی کرده‌اند. در خصوص افزایش پیوستگی فرهنگـی نیز شاغلین بخش صنعت با میانگین ۲۲۱، نقش گردشگری را بیشتر دانسته‌انـد، امّـا در سـایر مـوارد یعنی تأثیر در حضور بیشتر زنان در جامعه، انسجام اجتماعی، مشارکت و اعتمـاد اجتمـاعی تفـاوتی بین گروه‌های شغلی وجود ندارد و همه تأثیرات را در سـطح بـالایی ارزیـابی کـرده‌انـد، امّـا اثـرات گردشگری در کاهش مهاجرت و ایجاد ناامنی در حد پایینی ارزیابی شده است کـه از ایـن نظـر نیـز تفاوتی بین گروه‌های شغلی وجود نـدارد؛ بنـابراین همـان‌طـور کـه در (جـدول ۱۰) آزمـون شـده، میانگین مشاغل خدمات خصوصی با میانگین ۲۲۹/۵ بالاتر از سایر گروه‌هـای شـغلی اسـت؛ یعنـی صاحبان مشاغل خدماتی چون خواروبار فروشی، رانندگی، قصابی، گارگران مراکز خـدماتی و سـایر موارد که ارتباط بیشتری با گردشگران دارند، نقش گردشگری را در تغییرات فرهنگی بـیش از سـایر گروه‌های شغلی ارزیابی کرده‌اند و این مهم با سطح اطمینان ۹۹ درصد و رابطهٔ معنـاداری ۰/۰۱۰ بـه اثبات رسیده است.

جدول ۹- نتایج آزمون کی‌دو در ارتباط با اثرات اجتماعی فرهنگی گردشگری در روستاهای هدف

مأخذ: یافته‌های تحقیق،۱۳۹۲

متغیر	شاخص	میانگین	Chi-Square	سطح معنی‌داری
تعامل	تعامل بیشتر بین اهالی	۳/۵۳۱۲	٦۷/۱۲۰	۰/۰۰۰
	تعامل بین گردشگر و اهالی	۳/۵۹۱۱	۹٤/۲۲۹	۰/۰۰۰
آگاهی	درک اهمیّت فضای روستایی	۳/۵۷۵۵	۸۹/٦۲	۰/۰۰۰
	توسعهٔ مهارت‌های اهالی	۳/۲۸۳۹	٦۸/۲٤	۰/۰۰۰
	افزایش دانش و اطّلاعات مردم	۳/٦۸۷۵	۱۰۹/۲۸	۰٤۸/۰
انسجام اجتماعی	افتخار به آداب و رسوم	٤/۱۵۳٦	۲۸۷/٤۳	۰/۰۰۰
	افتخاربه روستایی بودن	٤/۲۱۸۸	۳۷۵/۹۷	۰/۰۰۰
	با افتخارباگویش خود بااهالی صحبت کردن	٤/۰۸۸۵	۳۰۱/۱۰	۰/۰۰۰
پیوستگی فرهنگی	یادگیری سایرزبان‌ها	۳/۳۹۵۸	۳٤/۵۹٤	۰/۰۰۰
	آشنایی با اقوام گوناگون	۳/٤۹٤۸	۹۲/۸٤۹	۰۲۵/۰
	ایجاد علاقه برای دیدن از سایرنقاط کشور	۳/۷۹۹۵	۱٤۷/۱۷	۰/۰۰۰
	رضایت ازساکنین ویلاها	۳/۱۷۳٦	۱٦/٤۷۹	۰/۰۰۲
مشارکت و اعتماد اجتماعی	ایجاد انگیزه برای پیگیری مشکلات	۳/۱۳۰۲	٦۷/۳۸	۰/۰۰۰
	پیگیری شخصی مشکلات	۳/۰۱۰٤	٦٤/۸۵٤	۰/۰۰۰
	انگیزه جهت کار اشتراکی	۳/۲۲۹۲	٤۸/٦۳۰	۰/۰۰۰
	مشارکت در پروژه در دست احداث	۳/۵۹۹	۸۷/۹۰۱	۰/۰۰۰
	همکاری برای حل مسائل گردشگری	۳/۷۰۰۵	۱٦۵/۹٤	۰/۰۰۰
	همکاری در حل مشکلات زیست‌محیطی	۳/۷۹۱۷	۱٦۷/۷۷	۰/۰۰۰
	همکاری در پاکسازی محیط روستا	۳/٦۹۰۱	۱۲۷/٤۳	۰/۰۰۰
حضور زنان در جامعه	افزایش حضورزنان	۳/۳۸۰۲	٦۲/۰٤۲	۰/۰۰۰
	تمایل به اشتغال همسر و دختر	۳/٦٤۸٤	۱۰۷/۹۲	۰/۰۰۰
امنیّت	افزایش سرقت	۲/۵۱۰٤	۵٤/٦٤٦	۰/۰۰۰
	افزایش جرم	۲/۳٤۳۸	۸۷/۷۷۱	۰/۰۰۰
	افزایش اعتیاد	۲/۸۷۲٤	۲٦/٦۵۱	۰/۰۰۰
مهاجرت	کاهش مهاجرت از روستا	۲//۷۳٤٤	۲۵/٦٦۱	۰/۰۰۰
	تمایل به مهاجرت از روستا	۲/۲۳۹۵۸	۱۵۸/۵۲٦	۰/۰۰۰
	بازگشت مهاجرین به روستا	۲/۸٦۰۸	۹/٦۲۰	۰/۰٤۷
	رضایت از زندگی	۳/۷٦۵٦	۱٦۷/ ۸۷۵	۰/۰۰۰

جدول ۱۰- نتایج آزمون کروسکال والیس در ارتباط با شاخص‌های اثرات اجتماعی فرهنگی گردشگری به تفکیک نوع شغل ساکنان

مأخذ: یافته‌های تحقیق،۱۳۹۲

	تعامل					آگاهی					انسجام					پیوستگی				
وضعیت شغلی	کشاورزی	خدمات دولتی	خدمات خصوصی	صنعت	کل	کشاورزی	خدمات دولتی	خدمات خصوصی	صنعت	کل	کشاورزی	خدمات دولتی	خدمات خصوصی	صنعت	کل	کشاورزی	خدمات دولتی	خدمات خصوصی	صنعت	کل
تعداد	۱۳۷	٦۰	۱۰۱	۸٦	۳۸٤	۱۳۷	٦۰	۱۰۱	۸٦	۳۸٤	۱۳۷	٦۰	۱۰۱	۸٦	۳۸٤	۱۳۷	٦۰	۱۰۱	۸٦	۳۸٤
میانگین رتبه ای	۱۰٤/۲	۱۹٤/۹	۱۷٥/٦	۲۲۳/۹		۱۷۹/۹	۱٦۷/۲	۲۰٥/۸	۲۱٤/٥		۱۸۷/۳	۱۷۹/۷	۲۰۸/۳	۱۹۲/٦		۱۸۸/٤	۱٦۰	۱۹۲/۹	۲۲۱/۳	
SIg	۰/٤۰					۰/۰۰۰					۰/۰۸٥					۰/۰۳				

	مشارکت و اعتماد اجتماعی					حضور زنان					امنیتی					مهاجرت				
وضعیت شغلی	کشاورزی	خدمات دولتی	خدمات خصوصی	صنعت	کل	کشاورزی	خدمات دولتی	خدمات خصوصی	صنعت	کل	کشاورزی	خدمات دولتی	خدمات خصوصی	صنعت	کل	کشاورزی	خدمات دولتی	خدمات خصوصی	صنعت	کل
تعداد	۱۳۷	٦۰	۱۰۱	۸٦	۳۸٤	۱۳۷	٦۰	۱۰۱	۸٦	۳۸٤	۱۳۷	٦۰	۱۰۱	۸٦	۳۸٤	۱۳۷	٦۰	۱۰۱	۸٦	۳۸٤
میانگین رتبه ای	۱۸٤/۲	۱۹۹/٥	۱۹۱/۷	۲۰۱/۸		۱۹٤/٦	۲۰٥/۹	۱۷۷/٤	۱۹٦/٥		۱۹۷	۱۷۹/۷	۱۹۷/۱	۱۹۳/٤		۱۹۰/۱	۱۷۲/٥	۱۸۹/۱	۲۱٤/۳	
SIg	۰/۰۷۸					۰/۲۱					۰/۳۱۰					۰/٤٥				

با توجّه به اینکه در بعضی از متغیرها، تفاوت‌ها معنادار و در برخی دیگـر معنـادار نشـده اسـت، اقدام به آزمون بعد اجتماعی شد که در (جدول ۱۱) نشان داده شده است.

جدول ۱۱- نتایج آزمون کروسکال والیس در ارتباط با اثرات اجتماعی فرهنگی گردشگری بر حسب وضعیّت شغلی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۲

مشاغل	تعداد	میانگین رتبه ای	sig
کشاورزی	۱۳۷	۱۷۸/٥۹	
خدمات دولتی	٦۰	۱٤۲/۹۸	۰/۰۰۱
خدمات خصوصی	۱۰۱	۲۲۹/۰٥	
صنعت	۸٦	۲۰٦/۲۷	
کل	۳۸٤		

همان‌طور که در (جدول۱۱) نشان داده شده است، میانگین گروه خدمات خصوصی با میانگین ۲۲۹.بالاتر از سایر گروه‌های شغلی است؛ یعنی از نظر شاغلین بخش خدمات خصوصی که شامل مشاغلی مانند مغازه‌داری، راننده، قصاب، گارگر مراکز خدماتی و غیره است، نقش گردشگری در تغییرات فرهنگی بیش از سایر گروه‌های شغلی مورد بررسی است و این مهم با سطح اطمینان ۹۹ به اثبات رسیده است؛ بنابراین بر اساس رویکرد تفکیکی می‌توان نتیجه گرفت که نقش گردشگری در ایجاد تحوّلات اجتماعی و فرهنگی از نگاه شاغلین مرتبط با گردشگری مثبت‌تر از سایر گروه-های شغلی است.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بر اساس تحقیقات میدانی در ۱۳ روستای هدف گردشگری استان گلستان، نقش گردشگری در ایجاد تحوّلات اقتصادی، مثبت و سازنده ارزیابی می‌شود. همچنین گردشگری موجب تغییر ترکیب شغلی از کشاورزی به خدمات و صنعت شده است. گردشگری موجب توسعهٔ زیرساخت‌ها و بهبود سیستم حمل‌ونقل روستاهای موردمطالعه شده‌است. علی اکبریان (۱۳۸٦) و خوشرو (۱۳۸۸) نیز در تحقیقات خود در روستاهای اسفراین و قوچان به این نتایج رسیده اند. میزان بالای تمایل مردم به سرمایه‌گذاری در روستا از یک طرف، احداث سویت، مهمان‌سرا و اتاق‌های اجاره‌ای و مغازه‌های جدید از طرف دیگر مؤیّد این موضوع است. تسریع آسفالت جادهٔ روستاهای گچ‌سو و افراتخته و افزایش چشمگیر سرویس‌های حمل‌ونقل در زیارت و فارسیان به همراه نگاه ویژه به روستای رادکان و جهان‌نما از مصادیق بارز این موضوع است.

نقش گردشگری در تعاملات مثبت و سازندهٔ اجتماعی بین خانوارهای محلّی (جامعهٔ میزبان) چشمگیر بوده است. گردشگری نقش بالایی در افزایش آگاهی، انسجام، پیوستگی و میزان حضور زنان در جامعهٔ روستایی داشته است. از مصادیق آن می‌توان به ادارهٔ سوپر مارکت‌ها، تولید صنایع دستی جهت عرضه به گردشگران اشاره کرد. گردشگری در افزایش مشارکت روستائیان مؤثر بوده است که وانگ (۲۰۰۷) هم در تحقیقات خود به این نتایج رسیده است. علی‌رغم تمایل پایین مردم به مهاجرت از روستا (۲/۲۳) و میزان بالای رضایت از زندگی در روستا (۳/۷٦)، نقش گردشگری

در بازگشت مهاجرین (۲/۸٦) و کاهش مهاجرت (۲/۷۳)، نسبتا پایین ارزیابی شده است که مهمترین دلیل آن را می‌توان شرایط سخت زندگی در شهر به همراه تعلّق خاطر به روستا ذکر کرد. نقش گردشگری در ایجاد تحوّلات اجتماعی در شاخص‌های ارتقاء آگاهی، پیوستگی فرهنگی (آشنایی با سایر فرهنگ‌ها) و تعامل، از تفاوت معنی‌داری بین گروه‌های شغلی برخوردار بوده است. به این ترتیب که شاغلین صنعت و خدمات خصوصی نقش گردشگری را مثبت‌تر از سایر گروههای شغلی (کشاورزان و مسؤولان بخش دولتی یا عمومی) ارزیابی کرده‌اند، ولی در بقیۀ شاخص‌های اجتماعی با وجود ارزیابی بالای ساکنان، تفاوت معنی‌داری بین گروههای شغلی دیده نشده است و نظرات آن‌ها یکسان بوده است.

درک اثرات گردشگری در روستاهای مورد مطالعه بر اساس وضعیّت شغلی ساکنین، متفاوت به دست آمده است. به عبارتی افرادی که در مشاغل مرتبط با گردشگری (خدمات خصوصی و صنعت) فعّال بودند، نگاه مثبت‌تری داشتند. همچنین آثار منفی تورمی و بورس بازی زمین‌های کشاورزی از منظر شاغلین بخش خدمات خصوصی و صنعت کمتر از سایر گروه‌های شغلی ارزیابی شده است و این فرضیه با آزمون کروسکال والیس نیز در سطح بالایی از درجۀ اطمینان به اثبات رسیده است.

البتّه نتایج فوق با تحقیقات سازبو که معتقد است گردشگری روستایی فعالیّتی است که درآمد اضافی برای آن‌هایی فراهم می‌کند که شغل اصلی‌شان در حوزۀ کشاورزی و صنعت است (سازبو، ۲۰۰۵، ص. ۱۸) نیز منطبق است؛ زیرا پژوهش‌ها نشان داده است که توسعۀ گردشگری در اکثر روستاهای کشورمان غالبا سبب تضعیف کشاورزی شده و درآمد چندانی برای کشاورزان نداشته است، ضمن آن‌که با افزایش قیمت زمین و بورس بازی، تغییر کاربری‌ها نیز ایجاد شده و از تعداد شاغلین این بخش کاسته شده است. افزایش درآمد کشاورزان و نگاه مثبت آنان به گردشگری، هنگامی اتفاق خواهد افتاد که کشاورزی گردشگری یا اگری‌توریسم توسعه یافته و کشاورزان با فروش محصولات و پذیرایی از گردشگران در خانه‌های روستایی بتوانند درآمد کسب کنند.

کتاب‌نامه

۱. احمدی، ش. (۱۳۸۹). *بررسی تأثیرات گردشگری بر معیشت پایدار، مطالعهٔ موردی روستای برغان.* (پایان‌نامه منتشرنشدهٔ کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی)، دانشگاه علامه طباطبایی، ایران.

۲. امین بیدختی، ع. ا. (۱۳۸۸). نقش بنگاه‌های کوچک و متوسّط (SME`s) صنعتی در خلق فرصت-های کارآفرینی. *کاوش های مدیریت بازرگانی*، *۱* (۲)، ۱۹۰۱–۱۷۱.

۳. بدری، س. ع.، مطیعی لنگرودی، ح.، سلمانی، م.، علیقلی فیروزجایی، ن. (۱۳۸۸). اثرات اقتصادی گردشگری بر نواحی روستایی، مطالعهٔ موردی نواحی روستایی بخش مرکزی نوشهر. *مجلهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای*، *۱۳*، ۳۵–۱۲.

٤. جمعه‌پور، م.، احمدی، ش. (۱۳۹۰). تأثیر گردشگری بر معیشت پایدار روستایی (مطالعهٔ موردی روستای برغان، شهرستان ساوجبلاغ). *پژوهش‌های روستایی*، *۵*، ٦۲–۳۳.

۵. جمعه‌پور، محمود. (۱۳۸٤). *برنامه‌ریزی توسعهٔ روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها.* تهران: انتشارات سمت.

٦. جوان، ج.، سقایی، م. (۱۳۸۳). نقش گردشگری در توسعهٔ منطقه‌ای با تأکید بر مدیریت روستایی. *مجلهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای*، ۲، ۱۲٤–۱۰۹.

۷. خانی، ف.، وسمه‌جانی، ا.، قنبری نسب، ع. (۱۳۸۸). بررسی اثرات گردشگری ساحلی با تکیه بر نظرسنجی از خانوارهای روستایی (مطالعهٔ موردی: روستای چمخاله، شهرستان لنگرود). *فصل‌نامهٔ جغرافیای انسانی*، *۱* (٤)، ٦٤–۵۱.

۸. خوشرو، ر. (۱۳۸۸). *بررسی قابلیت‌ها و تنگناهای توسعهٔ گردشگری روستایی با تأکید بر روستاهای هدف (نمونهٔ موردی: دهستان شیرین‌دره، شهرستان قوچان).* (پایان‌نامهٔ منتشرنشدهٔ کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی)، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

۹. درویشی، ح. (۱۳۹۰). *نقش گردشگری در توسعهٔ روستایی (مطالعهٔ موردی: منطقهٔ دشت ارژن فارس).* (پایان‌نامهٔ منتشرنشدهٔ کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی)، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

۱۰. رضوانی، م. ر. (۱۳۸۷). *توسعهٔ گردشگری روستایی (با رویکرد گردشگری پایدار).* تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۱۱. رضوانی، ع. ا. (۱۳۷٤). *روابط متقابل شهر و روستا با تأکید بر ایران.* تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

۱۲. رکن‌الدین افتخاری، ع. ر.، مهدوی، د.، پورطاهری، م. (۱۳۸۹). فرآیند بومی‌سازی شاخص‌های توسعهٔ پایدار گردشگری روستایی در ایران. *پژوهش‌های روستایی*، *۱* (٤)، ٤۱–۱.

۱۳. زاهدی، ش. (۱۳۸۵). *مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار*. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.

۱٤. سرلک، ا. (۱۳۸۰). جهانگردی و رفاه اقتصادی. *ماهنامهٔ اطّلاعات سیاسی- اقتصادی*، ٦، ۲۷-٤۱

۱۵. شهیدی، م. ش.، اردستانی، ز.، گودرزی، م. م. (۱۳۸۸). بررسی تأثیرات توریسم در برنامه‌ریزی نواحی روستایی. *فصل‌نامهٔ پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ٦۷، ۱۱۳-۹۹.

۱٦. علی‌اکبریان، م. (۱۳۸٦). *بررسی قابلیت‌هاو تنگناهای توسعهٔ گردشگری در مناطق روستایی در بخش مرکزی شهرستان اسفراین*، (پایان‌نامهٔ منتشرنشدهٔ کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی)، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

۱۷. علیقلی فیروز جایی، ن .، بدری، س. ع.، فرجی سبکبار، ح. ع. (۱۳۸٦). نگرش جامعهٔ میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی (مطالعهٔ موردی: بخش مرکزی شهرستان نوشهر). *روستا و توسعه*، *۱۰*(۱)، ۲۲-۱.

۱۸. علیقلی فیروز جایی، ن.، قدمی، م.، رمضانزاده لسبویی، م. (۱۳۸۹). نگرش و گرایش جامعهٔ میزبان به توسعهٔ گردشگری در نواحی روستایی (نمونهٔ مورد مطالعه: دهستان گلیجان، شهرستان تنکابن). *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، *۷۱*، ٤۸-۳۵.

۱۹. قرخلو، م. (۱۳۸٦). جغرافیای جهانگردی و برنامه‌ریزی اوقات فراغت. تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.

۲۰. مدهوشی، م.، ناصرپور، ن. (۱۳۸۲). ارزیابی موانع توسعهٔ صنعت گردشگری در استان لرستان. *پژوهش-نامهٔ بازرگانی*، *۷* (۲۸)، ۵۸-۲۵.

۲۱. مرکز آمار ایران. (۱۳۸۵). فرهنگ آبادی‌های استان گلستان.

۲۲. منشی زاده، ر. (۱۳۸٤). *اندر مقولهٔ گردشگری*. تهران: انتشارات منش.

۲۳. مهدوی حاجیلویی، م.، قدیری معصوم، م.، قهرمانی، ن. (۱۳۸۷). اثرات گردشگری بر توسعهٔ روستایی با نظرسنجی از روستاییان درهٔ کن و سولقان. *روستا و توسعه*، *۱۱*، ٦۰-۳۹.

۲٤. میسون، پ. (۱۳۸۷). *گردشگری، اثرات، برنامه‌ریزی و مدیریت*. (ر. میرزایی؛ پ. ترابیان، مترجمان). تهران: انتشارات ترمه.

۲۵. هزارجریبی، ج.، نجفی، م. م. (۱۳۸۹). *اعتماد اجتماعی و توسعهٔ گردشگری*. *مطالعات و پژوهش‌های شهری منطقه‌ای*، ۲ (۷)، ۷۰-۵۳.

۲٦. ویلیامز، ا. (۱۳۸۸). *جغرافیای گردشگری*. (م. ضیایی، مترجم) تهران:. انتشارات پیام نور.

27. Aref, F. (2011). The effects of tourism on quality of life: A case study of Shiraz, Iran. *Life Science Journal*, *8*(2), 26-30.
28. Cánoves, G., Villarino, M., Priestley, G. K., & Blanco, A. (2004). Rural tourism in Spain: An analysis of recent evolution. *Geoforum*, *35*(6), 755-769.
29. George, E. W., Mair, H., & Reid, D. G. (2009). *Rural tourism development: Localism and cultural change*. Bristol, England: Multilingual-Matters.
30. Hall, C. M., & Page, S. J. (2009). Progress in tourism management: From the geography of tourism to geographies of tourism:A review. *Tourism Management, 30*(1), 3-16.
31. Kim, K. (2002). *The effects of tourism impacts upon quality of life of residents in the community* (Unpublished doctoral dissertation). Virginia Polytechnic Institute and State University Blacksburg, Virginia.
32. Kreag, G. (2001). *The impacts of tourism. Minneapolis*. MN: University of Minnesota.
33. Liu, A., & Wall, G. (2006). Planning tourism employment: A developing country perspective. *Tourism Management*, *27*(1), 159-170.
34. MacDonald, R., & Jolliffe, L. (2003). Cultural rural tourism: Evidence from Canada. *Annals of Tourism Research, 30*(2), 307-322.
35. McGehee, N. G., & Andereck, K. L. (2004). Factors predicting rural residents’ support of tourism. *Journal of Travel Research*, *43*(2), 131-140.
36. Pina, I. P. A., & Delfa, M. T. D. (2005). Rural tourism demand by type of accommodation. *Tourism Management, 26*(6), 951-959.
37. Reid, D. G., Mair, H., & George, W. (2004). Community tourism planning: A self-assessment instrument. *Annals of Tourism Research, 31*(3), 623-639.
38. Su, B. (2011). Rural tourism in China. *Tourism Management*, *32*(6), 1438-1441.
39.
40. Szabo, B. (2005). Rural tourism as alternative income source for rural areas along the Hortobagy. Journal of Agricultural Economics, *20*(11), 179-190.
41. Tao, T. C. H., & Wall, G. (2009). Tourism as a sustainable livelihood strategy. *Tourism Management, 30*(1), 90-98.

42. Wang, Y. (2006). *Rural community participation in tourism development: Case from Hainan Province*. Waterloo, China: University of Waterloo Press.
43. Williams, A. M., & Shaw, G. (2011). Internationalization and innovation in tourism. *Annals of Tourism Research, 38*(1), 27-51.
44. Zhao, W. (2009). *Small tourism business development: A developing country perspective* (Unpublished doctoral dissertation). University of Hong Kong, Pokfulam, Hong Kong.